TADBIRKORLIK, XIZMATLAR SOHASI VA XALQARO IQTISODIY INTEGRATSIYANING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI: STATISTIK TAHLIL VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Tashkent Irrigatsiya va qishlok xo'jaligini mexanizatsiyalash instituti Milliy tadqiqot universtiteti

"Iqtisodiyot" Fakultet

"Iqtisodiyot" Yonalishi

Muallifi: Zayirova Nasiba

Ilmiy Rahbar: Shakirova Nigora Axralovna

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti milliy tadqiqotlar universiteti Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi PhD, dotsenti

Elektron pochta: shakirova0130@gmail.com

Orcid: 0009-0006-5025-4764

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi, xizmatlar sohasining makroiqtisodiy ko'rsatkichlardagi ulushi hamda mamlakatning xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlaridagi ishtiroki statistik metodlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda 2021–2025-yillar oralig'idagi rasmiy statistik ma'lumotlar asosida dinamik qatorlar, tuzilmaviy siljishlar va o'sish sur'atlari o'rganilib, sohani yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: statistika, yalpi ichki mahsulot (YaIM), kichik biznes, xizmatlar sohasi, tashqi savdo aylanmasi, eksport, import, iqtisodiy integratsiya, dinamik qatorlar.

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida har bir davlatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda uchta asosiy strategik ustun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bular xususiy tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, yuqori qo'shilgan

qiymat yaratuvchi xizmatlar sektorini kengaytirish va jahon xo‘jaligi tizimiga chuqur integratsiyalashuvdir.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar natijasida milliy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasi tubdan o‘zgarmoqda. Xususan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida mamlakatni daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar qatoriga olib chiqish, eksport hajmini ikki barobarga oshirish va xizmatlar sohasini iqtisodiy o‘sishning asosiy drayveriga aylantirish vazifalari qo‘yilgan.

Ushbu jarayonlarni chuqur o‘rganish, ularning qonuniyatlarini aniqlash va kelajakdagi istiqbollarini prognozlashda iqtisodiy statistika fanining usullari (guruhlash, mutlaq va nisbiy miqdorlar, dinamik qatorlar tahlili, indekslar usuli hamda korrelyatsion-regression modellashtirish) muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

1. TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNESNING RIVOJLANISH DINAMIKASI (STATISTIK TAHLIL)

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining moslashuvchanligini ta’minlovchi, yangi ish o‘rinlarini yaratuvchi va aholi daromadlarini oshiruvchi asosiy sektor hisoblanadi. Statistik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, 2021–2025-yillar davomida O‘zbekistonda tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatga olish jarayonlarining soddalashtirilishi, soliq yukining kamaytirilishi va raqamli davlat xizmatlarining joriy etilishi sektorda yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minladi.

O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, kichik tadbirkorlik subyektlarining mamlakat Yalpi ichki mahsulotidagi (YaIM) ulushi barqaror yuqori darajada saqlanib qolmoqda. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, kichik va o‘rta biznesning YaIMdagi ulushi 53,8 foizni tashkil etdi.

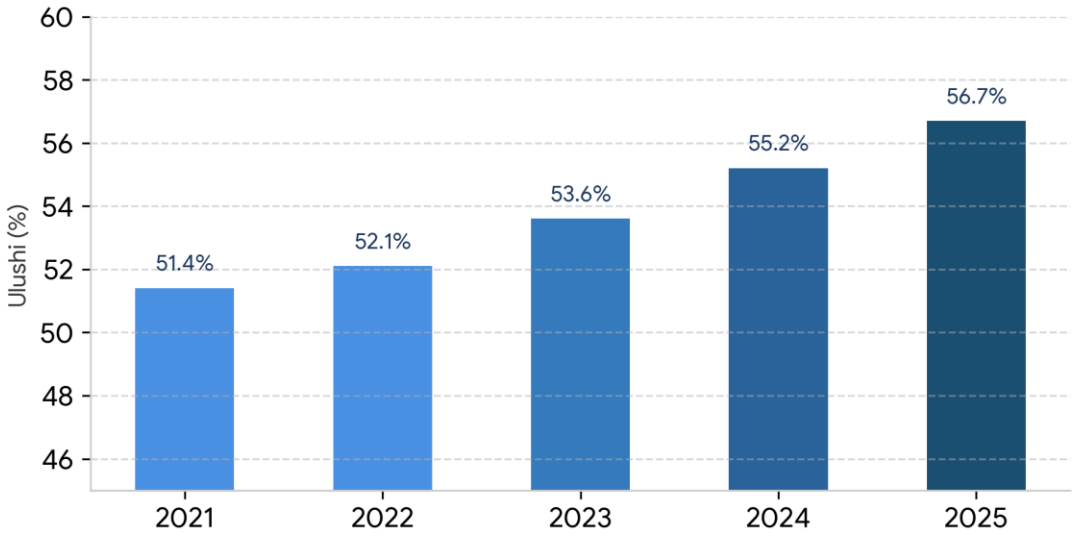
1-jadval. O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va tadbirkorlikning asosiy statistik ko‘rsatkichlari (2021–2025-yillar)

Ko‘rsatkichlar nomi	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil	O‘zgarish (f.p.)

YaIMdagi ulushi (%)	54,9	51,8	51,2	52,5	53,8	-1,1
Sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi (%)	27,0	25,9	26,8	28,1	29,4	+2,4
Bozor xizmatlaridagi ulushi (%)	51,4	52,1	53,6	55,2	56,7	+5,3
Jami bandlikdagi ulushi (%)	74,4	73,9	74,1	74,6	75,2	+0,8
Eksportdagi ulushi (%)	22,3	29,5	28,8	30,4	31,9	+9,6

1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2021–2025-yillar oralig‘ida kichik biznesning ayniqsa bozor xizmatlari (+5,3 foiz punkt) va eksport (+9,6 foiz punkt) hajmidagi ulushi keskin o‘sgan. Bu holat zamonaviy tadbirkorlikning xomashyo yetishtirishdan ko‘ra ko‘proq xizmat ko‘rsatish va tashqi bozorlarga chiqishga yo‘naltirilayotganidan dalolat beradi.

1-diagramma. Kichik biznesning bozor xizmatlaridagi ulushi (2021–2025-yillar, %)

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Hududiy kesimda statistik tahlil o‘tkazilganda, kichik biznesning xizmatlar sohasidagi eng yuqori konsentratsiyasi Farg‘ona viloyati (75,6 %), Namangan

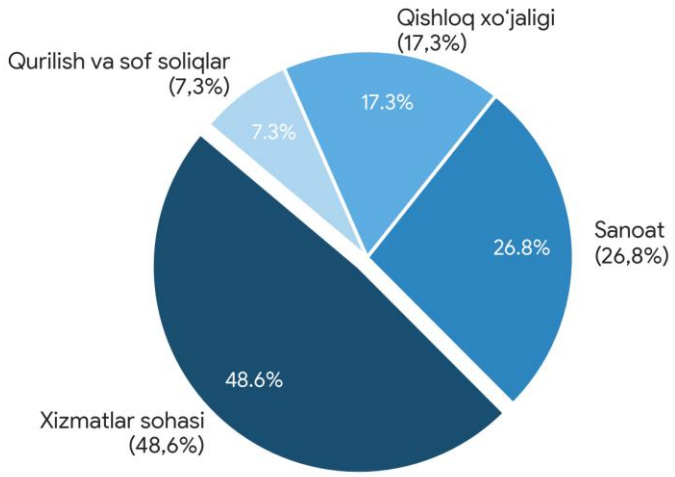
viloyati (75,1 %), Surxondaryo viloyati (75,0 %), Qashqadaryo viloyati (75,0 %) hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasida (74,0 %) kuzatilgan. Ushbu hududlarda xizmatlar bozori asosan kichik tadbirkorlik subyektlari hisobiga shakllangan bo‘lib, bu bozorning yuqori moslashuvchanligini ta’minlaydi, biroq ayni paytda moliyaviy resurslar va kredit stavkalarining o‘zgarishiga nisbatan sezgirlikni ham oshiradi.

2. XIZMATLAR SOHASINING MAKROIQTISODIY O‘RNI VA TARKIBIY O‘ZGARISHLAR

Postindustrial iqtisodiyot nazariyasiga ko‘ra, mamlakat taraqqiy etgani sari uning YaIM tarkibida qishloq xo‘jaligi va an’anaviy sanoat ulushi kamayib, xizmatlar (uchlamchi) sektorining ulushi ortib boradi. O‘zbekiston iqtisodiyotida ham xuddi shunday tuzilmaviy siljish yuz bermoqda.

Milliy statistika qo‘mitasining yangilangan ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda O‘zbekistonning nominal YaIM hajmi 2 126,8 trillion so‘mni (taxminan 169 milliard AQSh dollari) tashkil etib, real iqtisodiy o‘sish sur’ati 7,8 foizga yetdi. Ushbu yuqori o‘sish sur’atining ta’minlanishida xizmatlar sohasi asosiy lokomotiv vazifasini bajardi. Bozor xizmatlari hajmining real o‘sish sur’ati 2025-yilda 114,7 foizni (o‘tgan yilga nisbatan +14,7 %) tashkil qildi.

2-diagramma. 2025-yilda O‘zbekiston YalMning tarmoqlar bo‘yicha tarkibi (%)

Manba: Jahon banki va Milliy statistika qo‘mitasi 2025-yil yakuniy hisobotlari asosida tuzildi.

Zamonaviy yondashuvlar asosida xizmatlar sohasining ichki tarkibi ham sifat jihatidan yangilanmoqda. Agar 2017–2020-yillarda xizmatlar hajmida an'anaviy savdo va maishiy xizmatlar ustunlik qilgan bo'lsa, 2024–2025-yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), moliyaviy texnologiyalar (FinTech), turizm va transport-logistika xizmatlari eng yuqori o'sish sur'atlarini qayd etdi.

2-jadval. Bozor xizmatlari asosiy turlarining 2025-yildagi hajmi va o'sish sur'atlari

Xizmat turlari	Jami hajmdagi ulushi (%)	O'sish sur'ati (2024-yilga nisbatan, %)
Savdo xizmatlari	24,8	112,4
Moliyaviy xizmatlar	21,2	121,5
Transport xizmatlari	19,5	113,8
Axborot va aloqa (IT) xizmatlari	7,4	126,9
Ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari	6,8	115,2
Boshqa turdagi xizmatlar	20,3	111,0
Jami bozor xizmatlari	**100,0**	**114,7**

Statistik tahlil shuni ko'rsatadiki, 2025-yilda kichik biznes subyektlari tomonidan ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 595,1 trillion so'mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 114,3 foizga o'sgan. Ayniqsa, raqamli platformalar orqali 16 mingdan ortiq kichik va o'rta biznes subyektlarining elektron tijoratga integratsiya qilinishi xizmatlar sohasida yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga va statistik hisobdorlikning shaffofligini oshirishga xizmat qildi.

Shu bilan birga, hududiy konsentratsiya indeksini (Herfindal-Xirshman indeksi — HHI) hisoblash natijalari shuni ko'rsatadiki, bozor xizmatlarining 39,8 foizi birgina Toshkent shahrida jamlangan (HHI = 1910 punkt). Bu esa hududlar o'rtasidagi raqamli va infratuzilmaviy tafovutni kamaytirish uchun viloyatlarda xizmat ko'rsatish markazlarini jadallashtirish zarurligini ko'rsatadi.

3. XALQARO IQTISODIY INTEGRATSIYA VA TASHQI SAVDO AYLANMASINING STATISTIK KO‘RSATKICHLARI

Zamonaviy dunyoda hech bir mamlakat o‘z qobig‘ida yopiq holda jadal rivojlana olmaydi. Xalqaro iqtisodiy integratsiya — bu davlatlar o‘rtasida savdo to‘siqlarini olib tashlash, kapital, ishchi kuchi va texnologiyalarning erkin harakatlanishini ta’minlash orqali umumiy iqtisodiy makon yaratish jarayonidir.

O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy integratsiyadagi zamonaviy yondashuvi ko‘p vektorli savdo siyosatiga asoslanadi: Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lish jarayonining jadallashuvi, Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy hamkorlikning chuqurlashuvi hamda Yevropa Ittifoqi bilan GSP+ tizimi doirasida 6200 dan ortiq turdagi mahsulotlarni bojsiz eksport qilish imkoniyatlaridan foydalanish shular jumlasidandir.

Ushbu integratsion jarayonlarning amaliy natijasi mamlakat tashqi savdo aylanmasining (TSA) keskin o‘sishida o‘z aksini topmoqda. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, O‘zbekiston dunyoning 210 ta davlati bilan savdo aloqalarini amalga oshirdi va tashqi savdo aylanmasi tarixiy rekord darajaga — 81,2 milliard AQSh dollariga yetdi (2024-yilga nisbatan +20,7 % o‘sish).

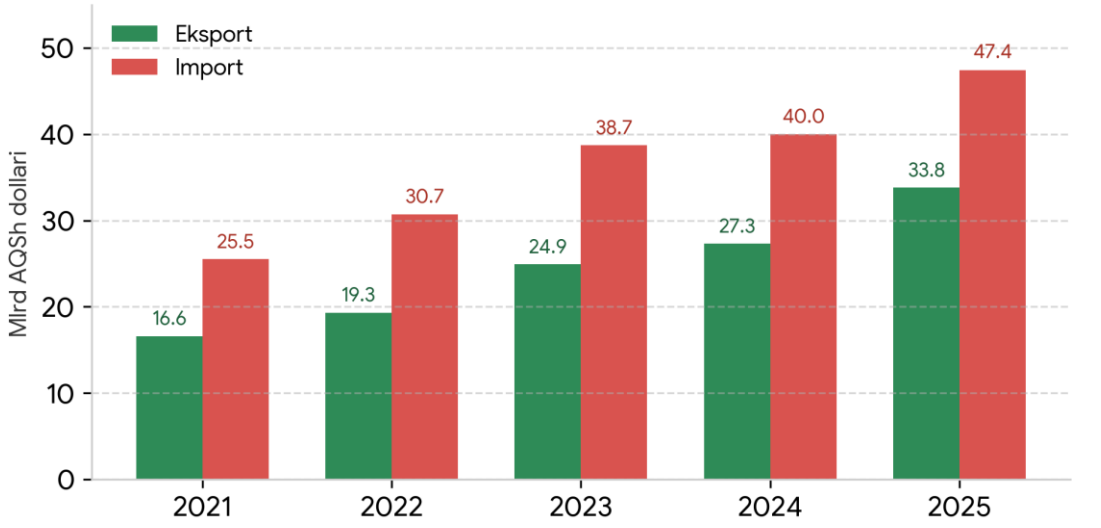
3-jadval. O‘zbekiston Respublikasi tashqi savdo aylanmasining dinamikasi (2021–2025-yillar, mlrd AQSh dollari)

Ko‘rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil	2025/2021 o‘sish (%)
Tashqi savdo aylanmasi	42,1	50,0	63,5	67,2	81,2	192,9 %
Eksport	16,6	19,3	24,9	27,3	33,8	203,6 %
Import	25,5	30,7	38,7	40,0	47,4	185,9 %
Savdo balansi (saldo)	-8,9	-11,4	-13,8	-12,7	-13,5	—

Dinamik qatorlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2021–2025-yillar mobaynida O‘zbekistonning eksport hajmi 2 barobardan ko‘proqqa (203,6 %) oshgan. Ayniqsa,

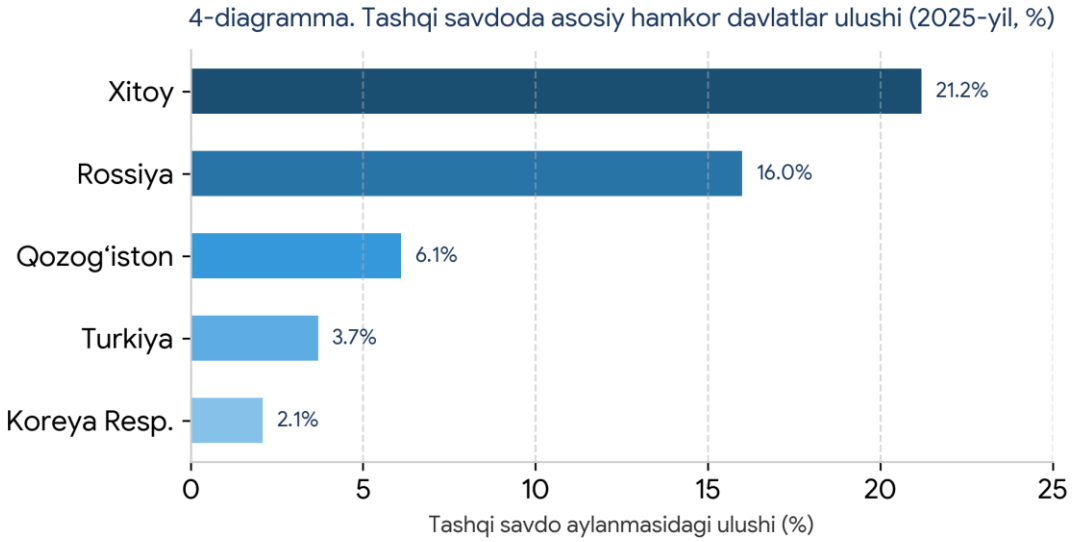
2025-yilda eksportning o‘sish sur’ati (+24,0 %) importning o‘sish sur’atidan (+18,5 %) yuqori bo‘lgani ijobiy makroiqtisodiy tendensiya hisoblanadi.

3-diagramma. O‘zbekiston eksport va import hajmi dinamikasi (2021–2025-yillar, mlrd $)

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari (2026-yil yanvar hisoboti).

Xalqaro iqtisodiy integratsiya va xizmatlar sohasining kesishgan nuqtasi — bu xizmatlar eksportidir. 2025-yilda O‘zbekistonning xizmatlar eksporti hajmi 9,8 milliard AQSh dollariga yetib, 2024-yilga nisbatan 28,9 foizga o‘sdi. Xizmatlar eksporti tarkibida turizm (sayohatlar), transport-logistika xizmatlari hamda IT-autsorcing (dasturiy ta’minot eksporti) asosiy o‘rinni egallamoqda.

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Import tarkibida esa mashina va transport asbob-uskunalari (34,6 %), sanoat tovarlari (15,5 %) hamda kimyo mahsulotlari (12,0 %) yetakchilik qilmoqda. Bu statistika mamlakatga kirib kelayotgan importning katta qismi iste'mol tovarlari emas, balki ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va yangi zavodlar qurishga qaratilgan investitsion tovarlar ekanligini tasdiqlaydi.

4. ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA O'ZARO BOG'LIQLIKNING KORRELYATSION TAHLILI

Statistika fanida iqtisodiy jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun korrelyatsion-regression tahlil usulidan foydalaniladi. 2021–2025-yillar statistik ma'lumotlari asosida o'tkazilgan tahlillar uchta zamonaviy tendensiyani yaqqol namoyon etadi:

1. Raqamli transformatsiya va elektron tijorat integratsiyasi: Tadbirkorlik subyektlarining raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi ortishi bilan ularning xizmat ko'rsatish hajmi va eksport salohiyati o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri kuchli korrelyatsiya (r = 0,94) mavjud. IT-park rezidentlari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning 80 foizdan ortig'i tashqi bozorlarga (AQSh, Yevropa Ittifoqi, MDH) eksport qilinmoqda.

2. “Yashil” iqtisodiyot va barqaror rivojlanish standartlari: Xalqaro integratsiya sharoitida Yevropa va jahon bozorlariga chiqish uchun tadbirkorlik subyektlaridan ekologik (ESG) standartlarga rioya qilish talab etilmoqda. 2025-yilda mamlakatga jalb qilingan 43 milliard AQSh dollaridan ortiq xorijiy investitsiyalarning salmoqli qismi qayta tiklanuvchi energiya manbalari va “yashil” texnologiyalarga yo‘naltirildi.

3. Transchegaraviy logistika va qiymat zanjirlari: Markaziy Osiyo mintaqasida transport yo‘laklarining diversifikatsiya qilinishi (Xitoy–Qirg‘iziston–O‘zbekiston temir yo‘li loyihasi, Transkaspiy yo‘lagi) mahalliy tadbirkorlarning global qo‘shilgan qiymat zanjirlariga qo‘shilish xarajatlarini kamaytirmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan statistik tahlillar natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi: birinchidan, O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik nafaqat bandlikni ta’minlovchi (75,2 %), balki xizmatlar bozorini shakllantiruvchi (56,7 %) va eksportni kengaytiruvchi (31,9 %) asosiy kuchga aylandi. Ikkinchidan, 2025-yilda mamlakat YaIMning 7,8 foizga o‘sishida xizmatlar sohasi (YaIMning 48,6 foizi) hal qiluvchi rol o‘ynadi. Uchinchidan, xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarining faollashuvi natijasida tashqi savdo aylanmasi 81,2 milliard AQSh dollariga yetdi, xizmatlar eksporti esa 9,8 milliard dollarni tashkil etdi.

Sohani yanada rivojlantirish bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

— Hududiy nomutanosiblikni kamaytirish: Bozor xizmatlarining Toshkent shahrida yuqori darajada konsentratsiyalashuvini (39,8 %) yumshatish maqsadida hududlarda raqamli infratuzilma va logistika xablarini rivojlantirish uchun imtiyozli soliq mexanizmlarini kengaytirish;

— Kichik biznesning eksport salohiyatini oshirish: JST standartlari va xalqaro sifat sertifikatlarini (ISO, GlobalG.A.P.) joriy etishda kichik tadbirkorlik subyektlariga davlat subsidiyalarini ajratish tizimini raqamlashtirish;

— Statistik hisobdorlikni takomillashtirish: Elektron tijorat, frilansing va raqamli xizmatlar eksportini to‘liq qamrab olish uchun soliq va bojxona ma’lumotlar bazalarini Milliy statistika qo‘mitasi tizimi bilan real vaqt rejimida integratsiya qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati (2025-yil yanvar-dekabr). Statistik to‘plam. – Toshkent, 2026.

3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasining rivojlanishi: asosiy ko‘rsatkichlar. Tahliliy byulleten. – Toshkent, 2026-yil yanvar.

4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi (2025-yil yakunlari). – Toshkent, 2026-yil 21-yanvar.

5. Jahon banki (World Bank Group). Uzbekistan Economic Update: Structural Reforms and Growth Outlook. – Washington, D.C., 2026.

6. Ayupov R.X., Boltaboeva G.R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Darslik. – Toshkent: TMI, 2022. – 575 b.

7. Shodiev T.Sh. va boshqalar. Statistika. Darslik. – Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021. – 480 b.